

MARIANNE NORDENLÖW

HANNA HIRSCH PAULI

– Konsten att vara fri

Den svenska målaren Hanna Hirsch Pauli (1864–1940) har kallats den mest välkända av okända nordiska konstnärer – från tiden omkring sekelskiftet 1900. Hon och hennes make, konstnären Georg Pauli, var centrala i dåtidens kulturliv. Nationalmuseum i Stockholm har under 2025 visat en separatutställning med hennes verk, den första stora på mer än hundra år, liksom den första där hennes arbete presenteras i sin helhet.

Marianne Nordenlöw är journalist, fil.kand. i konstvetenskap och MFA i grafisk design från Konstfack.

Utan att veta om det har jag många gånger passerat hennes hem på Södermalm i Stockholm. Här på Bellmansgatan 6, i det så kallade Laurinska huset, bodde Hanna Hirsch Pauli med sin familj, maken och de tre barnen, under åren omkring det förra sekelskiftet. Huset, även kallat Mälarpalatset, ligger högst upp på Mariaberget och syns vida omkring, ett landmärke i stadens silhuett med sitt runda hörntorn.

Från våningen på Bellmansgatan är interiören hämtad i en av hennes mest kända målningar, mastodontverket *Vänner*, ett grupporträtt med författaren och pedagogen Ellen Key som den lysande medelpunkten. I bakgrunden skymtar trots kvällsmörkret Riddarfjärden genom rummets välvda fönster. Konstnären målade motivet i två versioner, åren 1900–06 respektive 1907–10.

På ett helsidesfoto i katalogen möter vi Hanna Hirsch Pauli på promenad på Fjällgatan, även den på Söder, på en bild tagen av maken den 8 januari 1889. Hon har stannat för kameran och ler, lite försiktigt. Hon är höggravid med parets första barn, sonen Torsten som föds kort därpå. Trots att hon är ålderdomligt klädd i våra ögon – fotsid vinterkappa med pälsbräm, hatt, muff och paraply – förmedlar fotot sådan närvaro att hon känns samtida.

Just begreppet närvaro känns som en kärna i utställningen, framför allt i tecknade och målade porträtt av familj, släkt och vänner och även genom alla fotografier som hon och maken tog. Det är inga uppstyra, stela bilder, som i samtida ateljéporträtt, utan lediga skildringar av vardagsliv och fest. Det är Hanna som håller ett barn i famnen, skriver brev – eller spelar biljard. Det är släktingar som pratar och skrattar kring ett kaffebord eller Georg Pauli som sitter i soffan med barnen och läser för dem ur tidningen.

Porträtt av Hanna Hirsch. Foto: Privat.

Det är lätt att fascineras av hennes person. Hon känns nära, trots avståndet i tiden.

Utställningen bygger på helt ny forskning av Nationalmuseums intendent och utställningens curator Carina Rech, som har närläst Hanna Hirsch Paulis samlade brev, mer än 500 stycken, som inte har varit tillgängliga för forskningen tidigare. Museet visar över 120 verk ur konstnärens sex decennier långa produktion, många av dem inlånade från hennes släktingar och andra privata samlingar. De kompletteras med verk av konst-

Hanna Hirsch Pauli, *Vänner*, 1907–10. Olja på duk. Nationalmuseum. Fr v: Betty Hirsch, Olga Fåhræus, skådespelare, Lisen Bonnier, Nanna Bendixson, konstnär, Ellen Key, Hanna Hirsch Pauli, Georg Pauli, Karl Otto Bonnier, förläggare, Richard Bergh, konstnär, Gerda Bergh, Artur Bendixson, pedagog och författare, Klas Fåhræus, konstsamlare och skriftställare. (Vid fönstret en okänd man.) På väggen i v skimtar en version av vännen Ernst Josephsons målning *Näcken*, som Paulis köpte och som numera finns på Nationalmuseum. Foto: Nationalmuseum.

närens generationskamrater, bland dem maken och vännerna Eva Bonnier och Richard Bergh. Verken presenteras också för första gången i bokform i den omfattande katalogen, vackert formgiven av Nina Ulmaja.

Till närvarokänslan bidrar också det ovanliga draget att låta illustratören och författaren Joanna Rubin Dranger teckna en brevberättelse, utifrån Hanna Hirsch Paulis brev och målningar. Greppet gör 1800-talet mer begripligt för oss i dag, mer vardagsnära – kanske i syfte att nå ny publik.

Uppväxt i högborgerlig judisk familj

Hanna Hirsch föddes i Stockholm 1864, som yngsta dotter av sex barn till musikförläggaren Abraham Hirsch och hans hustru Pauline. Familjen var en av de äldsta och kulturellt mest inflytelserika judiska familjerna i Sverige och Hanna växte upp under den svensk-judiska, assimilerade elitens guldålder, då den hade stor betydelse för Sveriges omvandling till en modern nationalstat.¹

Av syskonen stod Hanna närmast sin två år äldre syster Betty, och den relationen förblev nära livet ut. Den blev inte minst betydelsefull, då Betty inte gifte sig men kom att bli en ovärderlig extramamma till Hannas barn – något som bidrog till att den yngre system kunde fortsätta måla.

Hennes konstnärliga talang upptäcktes tidigt och redan som tolvåring, 1876, fick hon börja på August Malmströms privata, förberedande konstskola, där främst många kvinnliga elever studerade. Malmström – i dag mest känd för den mycket reproducerade målningen *Grindsanten* – var även professor på Konstakademien.

Delvis parallellt med konststudierna ingick Hanna Hirsch i en grupp på fem–sex unga kvinnor ur det judiska borgerskapet som fick privatundervisning i historia, geografi och svensk litteratur av självaste Ellen Key. Den unga Hanna tog mycket stort intryck av sin lärare, som blev något av en mentor för henne, och de hade nära kontakt hela livet.²

Efter en kortare tid på Tekniska skolan (nuvarande Konstfack) kom hon in på Konstakademien 1881. Där belönades hon 1885 med den Hertigliga medaljen i en pristävling, för sin målning *Familjegrupp vid lampan*. Detta trots att hon tyckte att motivet för tävlingen, ”Luther uppbränner den påfliga bullan ...” var för tråkigt – och i stället valde ett eget.³

¹ Carina Rech, ”’Låt mig aldrig känna något band’ – En introduktion till Hanna Hirsch Paulis liv och verk”, i *Hanna Hirsch Pauli – konsten att vara fri*, Carina Rech (huvudred.) och Eva-Lena Karlsson (red.), Nationalmuseums utställningskatalog nr 699, Stockholm, 2025, s. 15.

² Charlotta Nordström, ”Vänner i flera rum”, i *Hanna Hirsch Pauli – konsten att vara fri*, 2025, s. 174.

³ Eva-Lena Bengtsson, ”I Malmströms skola och vid Konstakademien”, i *Hanna Hirsch Pauli – konsten att vara fri*, 2025, s. 124–125.

Hanna Hirsch Pauli, Familjegrupp vid lampan, 1885. Modeller är fr v systern Betty Hirsch, modern Pauline Hirsch samt en okänd, manlig släkting. Olja på duk. Nationalmuseum. Foto: Cecilia Heisser/Nationalmuseum.

På fri fot i Paris

I oktober 1885 flyttar Hanna Hirsch till Paris för att studera måleri, liksom så många andra förhoppningsfulla unga konstnärer vid den här tiden, och en av de mest intensiva och utvecklande perioderna i hennes liv inleds, både personligt och konstnärligt. Hon upplever en större frihet än någonsin tidigare. Hon skriver hem till syster Betty:

O, det är så roligt att gå ensam, jag känner mig aldrig ängslig. /.../ Det är verkligen märkvärdigt sådan lätthet jag har att sätta mig in i nya förhållanden, jag känner mig så hemmastadd här på gatorna som om jag aldrig gått annorstädes.⁴

Hon skriver in sig vid en av de privata akademierna, Académie Colarossi, eftersom den franska Konstakademien ännu är stängd för kvinnliga studenter. Men hon inte bara målar, utan tar alla chanser att upptäcka metropolen och allt modernt, tillsammans med bland andra väninnan, målaren Eva Bonnier.

Efter allt flanerande och alla utflykter under sitt första år i Paris blir Hanna

⁴ Rech, 2025, s. 27.

Hanna Hirsch Pauli, *Frukostdags*, 1887. Olja på duk. Nationalmuseum.
Foto: Anna Danielsson/Nationalmuseum.

Hirsch desto flitigare under det andra. Det är under den här perioden, 1886–87, som hon målar två av sina mest kända, nyskapande och på sin tid kontroversiella målningar: *Porträtt av Venny Soldan-Brofeldt* och *Frukostdags*.

Den finländska kollegan Venny Soldan (gift Brofeldt) lär hon känna redan under det första året. De blir mycket goda vänner och bestämmer sig för att tillsammans hyra en kombinerad bostad och ateljé i Montparnasse. Där blir Hanna Hirschs idé till en storslagen målning verklighet, med Venny Soldan som modell.

Hon är okonventionellt, naturalistiskt framställd, sittandes på golvet under arbetet med en skulptur, lerig om händerna och klädd i enkla arbetskläder. Vänporträttet, i stort format, kommer med på Parissalongen våren 1887 – och blir en framgång där.

Men kritikerna på hemmaplan är inte positiva, varken i Sverige eller Finland. Så utmanande, ”slafsigt” och föga behagfullt kunde en kvinna ur borgarklassen inte porträtteras vid 1800-talets slut. Och kritiken slår värst mot

modellen själv, som har låtit sig avbildas så opassande. Hon blir i sin tur arg på kamraten som har utsatt henne för detta. Men vänskapen består och de håller kontakt livet ut. Målningen har visats på flera samlingsutställningar, bland annat *Ett eget rum* på Prins Eugens Waldemarsudde 2021.

Sommaren 1887 tillbringar Hanna Hirsch hemma i Sverige, på familjens sommarställe Skuruborg i Stockholms skärgård. Här får hon ett annat uppslag, som är det enda hon tänker och arbetar på denna sommar. Hon skriver till Venny Soldan:

*!...! ett bord under ett träd med sol mellan löfven – glittrar på silfver och glas – färgrikt stilleben – i bakgrunden Anna som bär en bricka – endast färgglädje – ack sommaren går så fort men vilka dagar nu – och som man kunde sluka hela naturen i ett gap.*⁵

Det är *Frukostdags* hon arbetar på, den stora målning som nog är hennes allra mest kända, inköpt av Nationalmuseum redan 1910 och i dag en av museets mest omtyckta, reproducerad i många former.

Den har kallats för ett exempel på nordisk impressionism, inspirerad av den franska, och är friare uppbyggd än hennes tidigare verk, genom skissartade penseldrag och rena, oblandade färger lagda intill varandra för att skapa illusionen av skuggor och ljusreflexer.

Men även den här målningen får kritik, när den ställs ut på Konstnärsförbundets utställning 1888. Från mer allmänna formuleringar om att ljusproblemet inte är helt lyckat löst, till försåtligt antisemitiska påhopp om att bordsduken kanske ser så smutsig ut "hos medlemmar av ett visst folkslag".⁶

Den kritiken hade konstnären ännu i levande minne omkring 50 år senare, när hon 1939 intervjuades av konsthistorikern Sixten Strömbom för hans bok om Konstnärsförbundets historia, så den måste ha tagit henne hårt.⁷

Hur assimilerade hon och hennes familj än var, hur väl de än smälte in i det svenska samhället, så var den processen inte smärtfri och av hennes brev framkommer att hon återkommande kände av främlingskap.⁸

Ett ovanligt äktenskap för sin tid

Det är i Paris hon träffar Georg Pauli, nio år äldre och redan etablerad målare. Han har beskrivit det första mötet, hösten 1885, i sin bok *Opponenterna*. Pauli och hans kollega Robert Thegerström promenerar på Paris gator när kollegan känner igen Hanna Hirsch framför dem. När Pauli undrar vem det är svarar hans vän att hon är målarinna och att "hon har talang – tyvärr". Detta har blivit något av ett bevingat ord i svensk konsthistoria, som ett förmodat uttryck för manlig rädsla för kvinnlig konkurrens, och har bland annat använts som

⁵ Rech, 2025, s. 38.

⁶ Rech, 2025, s. 39.

⁷ Rech, 2025, s. 39.

⁸ Rech, 2025, s. 20.

Hanna Hirsch Pauli, Ungherre (porträtt av Georg Pauli), 1886–87.

Olja på duk. Prins Eugens Waldemarsudde.

Foto: Lars Engelhardt/Prins Eugens Waldemarsudde.

utställningstitel.⁹ Men Pauli låter sig inte förskräckas. Han och hon blir kollegor, vänner och så småningom ett par. De diskuterar konst – och äktenskap. I rätt krassa ordalag, åtminstone från hennes sida.

Pauli får outtröttligt övertyga Hirsch om att han inte kommer hindra henne från att fortsätta måla, som en del manliga kollegor (till exempel Carl Larsson), utan i stället uppmuntra det. Men då blir hon närmast arg – det tar hon som en självklarhet:

*/.../ Du talar om min konst och säger dig ej vilja hindra den – det har jag aldrig trott, ty den saken är så sjelffallen, att allt ordande om den är onödig. /.../ Men om du vill jag skall tycka om dig – låt mig aldrig känna något band, ty endast med frihet kan jag trifvas tillsammans med någon – vare sig man eller qvinna.*¹⁰

⁹ Rech, 2025, s. 40.

¹⁰ Rech, 2025, s. 43, 47.

Kanske är valet att gifta sig med Georg Pauli ett strategiskt beslut av Hanna Hirsch, för att kunna fortsätta en karriär som konstnär. Han är välbärgad, adlig – och samtidigt progressivt sinnad. Tillsammans kan de skapa förutsättningar för bägges konstnärskap och anställa tjänstefolk för att ta hand om barn och hushåll.¹¹

Under en studieresa till Fontainebleau 1886 målar hon ett fästmansporträtt, *Ungherre*, av Georg Pauli där han sitter vid ett öppet fönster, med lätt flirtig uppsyn, sommarklädd i halmhatt. På ett litet bord framför honom skir körsbärsblom i ett glas. Allt är i sin början, världen ligger vidöppen. Långt borta är den mörka koloriten och de noggranna penseldragen från familjegruppen vid lampan, bara något år tidigare. Hon måste ha tagit intryck av det franska fri-luftsmåleriet och impressionismen. Både penseldrag och färgskala är mycket lättare och ljusare än tidigare.

Hanna Hirsch och Georg Pauli gifter sig borgerligt hösten 1887, efter hennes föräldrars godkännande. Fadern motsätter sig först äktenskapet av religiösa skäl, även om judar sedan 1863 hade rätt att gifta sig med icke-judar.¹² Äktenskapet, som kommer att vara i närmare 50 år, verkar i stort ha varit harmoniskt, om än alltmer som vänskap.¹³

I ett avsnitt av *Bildningspodden*, tillsammans med Carina Rech, tar Katarina Wadstein MacLeod, professor i konstvetenskap vid Stockholms universitet, upp att det finns en något förenklad bild av att kvinnor på den här tiden förlorade möjligheten att vara konstnärer om de gifte sig. Så var det visserligen för flera, säger hon, men att det finns exempel på motsatsen och nämner, utöver makarna Pauli, konstnärerna Fanny Brate (gift med runologen Erik Brate) och Anna Boberg (gift med arkitekten Ferdinand Boberg), samtliga ur samma generation.

– De är exempel på där äktenskapet *möjliggjorde* konstnärslivet! De här konstnärerna lever liv där konstnärskapen föder varandra, de stöttar varandra, säger Katarina Wadstein MacLeod.¹⁴

Kända verk och nya upptäckter

Kanske bidrog kritiken mot målningarna *Frukostdags* och *Porträtt av Venny Soldan-Brofeldt* till att Hanna Hirsch Pauli senare blev mer försiktig i sitt konstnärliga uttryck, exempelvis i alla de beställningsporträtt hon målade. Men det är ändå de två, samt den senare *Vänner*, som har blivit de mest kända – och det med rätta, är mitt intryck, även efter att ha sett utställningen i sin helhet.

¹¹ Rech, 2025, s. 48.

¹² Hanna Hirsch Pauli – *konsten att vara fri*, 2025, s. 242.

¹³ Rech, 2025, s. 48.

¹⁴ *Bildningspodden Anekdot* #199, 2025-06-18, Stockholms universitet/Kungl. Vitterhetsakademien, <https://anekdot.se/bildningspoddavsnitt/hanna-hirsch-pauli/>

Hanna Hirsch Pauli:
*Självporträtt (middagslur i Georgs
ateljé)*, 1938. Olja på
kartong. Privat ägo.
Foto: Cecilia Heisser/
Nationalmuseum.

Vänner är även ett rejält stycke kulturhistoria. Den visar Juntan, den tidens kulturelit, en liten krets välbeställda liberaler som samlades hemma hos varandra för att umgås och diskutera politik och kultur. Gruppen uppstod genom att de flickor som en gång varit Ellen Keys privatelever hade hållit kontakt med henne, återsamlades som vuxna – och då tog med sina män.

Men det är väldigt roligt att få se nya sidor av Hanna Hirsch Paulis produktion, som ett par skissartade landskap i mindre format, båda i privat ägo. Dels *Landskap i skymning* från 1883 – när hon bara var 19 år – fångat i dämpade toner av grått, grönt och rosa, och ett annat kvällsmotiv, från blå timmen, *Stockholmsvy med gatlyktor*, (utan årtal).

En hel vägg täcks med de självporträtt hon målade som äldre på 1920–30-talen.¹⁵ I dem finns en frihet som inte får utrymme i de mer konventionella beställningsporträtten, även om det delvis också beror på hennes allt sämre syn.

I ett av de senast daterade, *Självporträtt (middagslur i Georgs ateljé)* från 1938, är formen upplöst, föremålen bara antydda mot den ockragula bakgrunden. Det är nya tider, hon är kortklippt och klädd i långbyxor. Hon avbildar sig själv på håll, när hon har somnat i den nu bortgångne makens soffa. Boken hon läst har glidit ur hennes händer och fallit ned på golvet.

¹⁵ Rech, 2025, s. 87.

Fotnot

Utställningen *Hanna Hirsch Pauli – Konsten att vara fri* visas på Nationalmuseum i Stockholm den 1 juni 2025–11 januari 2026. Curator och huvudförfattare till katalogen  r Carina Rech, intendent vid Nationalmuseum.

Källor

Bildningspodden Anekdot #199: Hanna Hirsch Pauli, med Carina Rech och Katarina Wadstein McLeod, 2025-06-18, Humanistiska institutionen, Stockholms universitet, Kungl. Vitterhetsakademien, 2025, anekdot.se/bildningspoddavsnitt/hanna-hirsch-pauli/.

Konsten att vara fri – Hanna Hirsch Pauli, Carina Rech (huvudred.), Eva-Lena Karlsson (red.), Nationalmusei museikatalog nr 699, Stockholm, 2025.